

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

van dissidenten, zoals Lacan en Jung. Het is ook een moeilijk boek dat waarschijnlijk het best in een studiegroep van psychoanalytici en/of psychoanalytische therapeuten gelezen kan worden.

Ruimte in/voor de groep

Bespreking van

René Kaës (2007). *Linking, alliances, and shared space — Groups and the psychoanalyst*. Londen: International Psychoanalytical Association.
ISBN 978 1 905888 04 7, 269 pp., € 43,90

RONNY VANDERMEEREN

In de voorbije veertig jaar heeft René Kaës, die nauw samenwerkte met Didier Anzieu, een indrukwekkend aantal artikelen en boeken gepubliceerd over de groep. Nochtans is *Linking, alliances, and shared space* geen boek over psychoanalytische groepspsychotherapie. Met Kaës als belangrijkste exponent binnen het werk van Franstalige psychoanalytici over groepen en families, krijgen we hier een stand van zaken van zijn klinische werk en theoretisch denken, dat erg aanleunt bij de intersubjectieve stroming binnen de psychoanalyse. Het boek, dat een distillatie is van decennia theoretisch en klinisch werk, heeft dan ook een hoge concentratie aan oude en nieuwe concepten, en aan herformuleringen die van de lezer een beduidende inspanning vergen. Kaës beoogt het articuleren van de psychische realiteit van de groep, wat meer is dan het louter toepassen van psychoanalytische principes binnen een groeps kader. Hij wil begrijpen hoe het psychische leven van het subject wordt opgebouwd door zijn relaties met de gemeenschappelijke en gedeelde psychische ruimte van verschillende subjecten in de links en de matrix van de primaire groep. Kaës situeert zijn werk op

de grens tussen subjectieve en intersubjectieve ruimte en ziet de tegenstelling tussen individu en groep als een vals probleem. Net zoals Freuds werk op de grens van het lichamelijke met het psychische bestaande denkkaders deed wankelen, zo ook merkt Kaës dat zijn grenswerk de stabiliteit van bepaalde domeinen van psychoanalytisch denken en klinisch werk ontregelt. De groep stelt de psychoanalytische theorie en praktijk voor een probleem en brengt mede in het werk van Kaës een debat op gang aangaande het domein en de grenzen van de psychoanalytische praktijk. Volgens Kaës zal dit leiden tot een nieuwe en andere manier van psychoanalytisch luisteren. De groep valt niet binnen het perspectief van toegepaste psychoanalyse. Zo kan het model van het psychische apparaat zoals dat werd ontwikkeld vanuit de individuele behandeling niet zonder meer worden toegepast op andere configuraties zoals een groep.

De groepservaring omvat volgens Kaës in essentie de ervaring van het samenkomen, gecombineerd en aangepast worden van drie verschillende psychische ruimten: de intrapsychische ruimte van het private en het individuele; de interpsychische ruimte van het gemeenschappelijke en gedeelde van de groep, en de transpsychische ruimte van de groep. Psychische inhouden krijgen op elk van deze niveaus een plaats maar telkens met een eigen vorm en effect. Kaës pendelt voortdurend tussen de drie niveaus of psychische ruimten, die onlosmakelijk met elkaar in verband staan. Kaës toont zich een scherpe observator, die zijn gedachten en ervaringen op een doorwrochte manier kan omzetten naar een origineel theoretisch model. Toch blijven zijn concepten voor mij een soms wat mysterieuze kwaliteit hebben.

Centraal staat de drie-eenheid van het groepspsychische apparaat, de interne groep en *psychic groupality* die door zijn teksten heen wordt geweven. Het aanvankelijke concept van 'interne groep' drong zich aan Kaës op om de intrapsychische

ruimte van een subject in de groep in contact te brengen met de ruimte die specifiek is voor de groep. «Interne groepen» staan hierbij voor intrapsychische formaties en processen die zowel binnen de individuele psychische ruimte als in de groepsruimte werkzaam zijn. Zij verbinden driften, subjecten, representaties en gebeurtenissen die specifiek zijn voor elk subject in een groep, maar dringen tegelijk door bij alle subjecten van de groep. Het moeilijk vertaalbare concept *psychic groupality* verbreedde later Kaës' perspectief. Het vormt een algemeen kenmerk van psychisch materiaal en betreft de vorm, de functie en het proces van een groep binnen de ruimte van de innerlijke psychische realiteit. Een stelling die ooit als grap was bedoeld, namelijk dat het onbewuste gestructureerd is als een groep, werd op die manier voor Kaës een belangrijke werkhypothese. Het groepspsychische apparaat is een metapsychologische constructie die de drie psychische ruimten integreert, en optreedt als voornaamste bron van dynamiek in een groep. Het erkent dat sommige formaties en processen specifiek zijn voor elk van de leden van een groep maar ook dat andere gemeenschappelijk en gedeeld zijn tussen de leden van een groep. Deze laatste processen kunnen enkel optreden en getransformeerd worden binnen de groepssituatie. De «forische» of «dragende functie» is een ander belangrijk concept in Kaës' model. Het gaat hierbij om leden van de groep die als een *go-between* voor zichzelf en voor de groep functies opnemen als spraakdrager, symptoomdrager, of droomdrager. Een subject kiest en wordt gekozen voor zo'n rol. Hij draagt deze functie en wordt er zelf door gedragen. Kaës situeert deze functies als intermediaire formaties op de knooppunten tussen individuele associatieve ketens en associatieve ketens van de groep. De spraakdrager brengt verbindingen tot stand tussen ervaringen en betekenis. De symptoomdrager draagt zijn symptoom

voor zichzelf maar tegelijk ook voor de groep en is de plaats in de groep waar het verdrongene kan terugkeren. Ook de droomdrager ten slotte droomt voor zichzelf, voor iemand anders in de groep of voor de groep. Kaës vermeldt ook dat forische functies een psychopathologische kant kunnen krijgen in een neurotische, psychotische of perverse versie, maar werkt dit verder niet uit.

Met «onbewuste allianties» komt Kaës tot een volgend belangrijk concept. Tenzij we autistisch zijn, heeft ieder van ons de ander nodig om eigen onbewuste wensen te realiseren, in een koppel, een familie of een groep. Dergelijke overeenkomsten of allianties die onze band met anderen moeten verstevigen en handhaven blijven dikwijls onbewust. Onbewuste allianties organiseren intersubjectieve links maar ook het onbewuste van de subjecten van een link. Kaës onderscheidt hierin drie soorten: structurerende onbewuste allianties, defensieve allianties en offensieve allianties. In dit verband herformuleert Kaës het beroemde adagium van Freud tot «Waar er onbewuste allianties waren, en waar deze altijd zullen zijn, daar kan het Ik komen op voorwaarde dat het zich kan onttrekken aan het vervreemde subject in de identificaties en onbewuste allianties die het aan zich onderworpen hield.»

Ten slotte pleit Kaës voor nog een andere metapsychologische herformulering namelijk voor een derde topisch model dat in staat is om een verklaring te geven voor het onbewuste in intersubjectiviteit en voor de structuren en psychische processen die zonder de groep niet zouden bestaan. De groepen waarmee Kaës werkt zijn gesloten en met een hoge intensiteit en frequentie. Het verschil met groepspsychotherapie binnen een residentiële populatie met aanzienlijke psychopathologie is groot. Er ligt hier dus een uitdaging om het model en de concepten van Kaës door te denken en toe te passen.